

Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas Klaipėdoje ir jo pamokos

Rudens pradžia Klaipėdoje buvo ypatinga Lietuvos istorikų bendrijai. 2009 metų rugsėjo 10–12 dienomis uostamiestyje vyko antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas. Pirmasis Lietuvos nacionalinio istorikų komiteto (LNIK) suvažiavimas buvo surengtas prieš ketverius metus – 2005 metų rugsėjo 15–17 dienomis Vilniuje. Jis sulaukė nemažo istorikų ir visuomenės dėmesio. Simboliška, kad antrasis suvažiavimas įvyko Lietuvai švenčiant vardo Tūkstantmetį, nors, reiktų pastebėti, nė vienos darbo sekcijos nebuvo skirta šiai iškiliai datai. Tiesa, paskutinę suvažiavimo dieną įvyko diskusija „Ką užmiršti ir ką prisiminti iš Lietuvos tūkstantmečio istorijos?“.

Nacionaliniai istorikų (ir archeologų) suvažiavimai kitose šalyse rengiami jau nuo XIX a. pabaigos. Jie parodo istorikų bendruomeniškumo lygį, jų metu mokslininkai keičiasi naujausia informacija, užmezga ir toliau palaiko tarpusavio ryšius. Suvažiavimuose pristatomos svarbiausios istorijos mokslo aktualijos. Kaip žinia, bendradarbiaujant institucijoms ar atskiriems istorikams galima nuveikti žymiai daugiau negu užsisiklendus savame kiaute.

Tiesa, užsienio šalių istorikų suvažiavimuose nemažai dėmesio skiriama ne tik naujausių tyrinėjimų perspektyvoms, bet ir pačių istorikų cecho savianalizei. Turime omenyje tai, kad, pavyzdžiui, Vokietijos, Lenkijos istorikai per suvažiavimus nevengia kelti fundamentalius istorijos prasmės, reikalingumo visuomenei ir valstybei, istoriko atsakomybės, jo dalyvavimo visuomenės procesuose ir panašius klausimus. Daugelis jų yra net daugiau istoriosofiniai, kuomet suvokiamas ir identifikuojamas istorijos subjektyvumo, prasmės ir reikalingumo mastas. Galbūt

neatsitiktinai plenariniame posėdyje svečias iš Vokietijos, Kylio universiteto rektorius ir profesorius Verneris Paravičinis (*Werner Paravicini*) savo pranešimą skyrė istoriko tiesai (pranešimas taip ir pavadintas – Istoriko tiesa). Juk nuo to, kokiais kriterijais remdamasis istorikas formuosi naratyvą (kuris, tarp kitko, neretai suvažiavime buvo linksniojamas), kaip jis maksimaliai priartės prie tikrovės (veikiau menamos, negu realiai egzistuojančios), sugebės tą tikrovę apmąstyti ir pateikti visuomenei, priklauso ne tik istoriko reikalingumo klausimo sprendimas, bet ir apskritai istoriko santykis su praeitimi, dabarties visuomene. Iš pirmo žvilgsnio Verneris Paravičinis sudėliojo jau lyg ir žinomas, kažkur skaitytas tiesas, tačiau lauktos savianalizės lyg ir nebuvo. Galime tik klausti, ar kiekvienas suvažiavimo dalyvis susimąstė apie istorijos reikalingumo, istoriko atsakomybės prasmes.

Kadangi apie šį renginį jau pasirodė kai kurie atsiliepimai – norėtūsi išskirti Tomo Vaisetos ir Viktorijos Vaškytės reportažus¹ ir Rūsčio Kamuntavičiaus² komentarą internetinėje erdvėje – todėl šiame straipsnyje bus vengiama aprašinėti jau minėtus faktus. Labiau norėtūsi apžvelgti patį suvažiavimą, jo pranešimus bei diskusijas, keliant gal kiek gilesnį klausimą – kokios galimos pamokos mums visiems, Lietuvos istorikams?

Istorikų suvažiavimo organizacinį komitetą sudarė – Alvydas Nikžentaitis (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius), Rūstis Kamuntavičius (Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas), Rimantas Jokimaitis (LR Švietimo ir mokslo ministerija, Vilnius), Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas, Vilnius), Silva Pocytė (Klaipėdos universitetas, Klaipėda).

1 il. Suvažiavimo dalyviai klausosi V. Paravičinio pranešimo. 1-oje eilėje iš dešinės į kairę sėdi doc. dr. R. Petrauskas ir habil. dr. I. Lukšaitė. D. Burbos nuotrauka

Suvažiavimą parėmė Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija, Klaipėdos miesto savivaldybė, Lietuvos geležinkeliai, Lietuvos Vokietijos forumas ir Klaipėdos universitetas, suteikęs patogias darbo sąlygas dalyviams ir svečiams.

Suvažiavimo struktūrą sudarė du temų blokai: 1) Lietuvos istorikų naujausių tyrimų problematikos pristatymas (pirmiausia skiriama istorikų mokslininkų bendruomenei ir istorijos mokytojams); 2) plenarinės diskusijos, skiriamos ne tik istorikų bendruomenei, bet ir platesnei istorija besidominčiai publikai. Suvažiavimo svečias ir įžanginio pranešimo autorius Verneris Paravičinis – žymus Vokietijos istorikas, Vakarų Europos diduomenės žygių į Prūsiją ir Lietuvą tyrimų autorius. Suvažiavimo plenarinis posėdis ir darbas sekcijose vyko Klaipėdos universiteto auditorijų korpuse „Aula Magna“.

Pažvelgus į suvažiavimo dalyvių geografiją ir atstovaujančias institucijas paaiškėtų, kad jame dalyvavo daugiau negu šešiasdešimt istorikų, tarp jų keliolika menotyrininkų ir publicistų iš įvairių institucijų (Klaipėdos universiteto, Lietuvos istorijos instituto, Vilniaus universiteto, Vytauto Didžiojo universiteto, Šiaulių universiteto, Mykolo Romerio universiteto, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų instituto, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto, Kultūros, filosofijos ir meno instituto, Lietuvos dailės akademijos), taigi, faktiškai iš visų mokslo institucijų, kur darbuojasi Lietuvos istorikai arba yra studijuojama istorija. Be Lietuvos istorikų, dalyvavo keliolika svečių iš užsienio – Vokietijos ir Lenkijos.

Rugsėjo 10 d. atidarymo posėdyje dalyvavo Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministras Gintaras Steponavičius, Klaipėdos miesto meras Rimantas Taraškevičius, Klaipėdos universiteto rektorius Vladas Žulkus ir LNIK prezidentas Alvydas Nikžentaitis. Gintaras Steponavičius lakoniškai pasveikino suvažiavimo dalyvius. Kalboje pabrėžęs, kad jo vadovavimo ministerijai metu vykdytos aukštojo mokslo reformos rezultatai rodo, jog istorija lieka populiari specialybė, gana greitai išėjo. Taip pat pasielgė ir Klaipėdos miesto meras, kuris, tarp kitko, greičiausiai nenoromis, tapo istorikų darbų nuo XIX iki XXI a. pr. įvertinimo indikatoriumi: Rimantas Taraškevičius trumpoje sveikinimo kalboje prisipažino, kad Lietuvos istoriją pažįstas iš Adolfo Šapokos redaguotos „Lietuvos istorijos“... Toks prisipažinimas neliko nepastebėtas daugelio suvažiavimo dalyvių, bet tai dar kartą parodo, kad vis dėlto esama atotrūkio tarp to, ką daro „sau“ istorikai, ir visuomenės norų, lūkesčių. Jeigu iš visų Lietuvos istorikų meras prisiminė tik Adolfą Šapoką, kyla natūralus klausimas, o ką padarė visos istorikų kartos Lietuvos istorijos labai po 1936 m. pasirodžiusios „Lietuvos istorijos“ sintezės? Žinoma, tai daugiau retorinis klausimas, bet vis dėlto pretenduojantis į Vernerio Paravičinio pasiūlytą (bet taip ir nepriimtą, nors ir neatmestą) savianalizės reglaurkį.

Tos pačios dienos vakare vyko Virginijaus Savukyno vedama diskusija apie istoriją ir tapatumą. Joje dalyvavo Seimo narys Petras Auštrevičius, istorikas ir politologas Česlovas Laurinavičius, idėjų istorikė ir Švietimo ir mokslo

2 il. Pranešimą skaito dr. D. Kuolys. D. Burbos nuotrauka

viceministrė Nerija Putnaitė ir publicistas Aurelijus Katkevičius. Diskusijos vedėjas iškėlė klausimą – kurį Lietuvos laikotarpį galima laikyti aukso amžiumi? Diskusijai buvo pateikti keli atsakymo variantai: pagoniškoji Lietuva, Vytauto Didžiojo epocha, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikai – XVI–XVII a., tarpukario „Smetonos Lietuva“, partizanų kovos, Sąjūdžio metai. Įdomu tai, kad iš šių variantų trys buvo skirti XX a.

Diskusija labai neįsismarkavo, prelegentai daugiausia kalbėjo savo studijuojama tema. Tai natūralu, nes diskusijos vedėjas nesukonkretino, *kokioje* srityje (gal kultūroje, karyboje, politikoje ar kitur) reiktų ieškoti to aukso amžiaus ir *kuriai* visuomenės daliai praeityje ir dabartyje buvo arba galėjo būti tas aukso amžius. Juk galbūt Lietuvos (o gal Užnemunės?) valstiečiams aukso amžius prasidėjo po baudžios panaikinimo? O kada būta aukso amžiaus miestiečiams? Priėmus Gegužės 3-osios Konstituciją? Arba kada buvo raštijos (lotyniškosios, lenkiškosios, galiausiai – lietuviškosios) aukso amžius? Nesant konkrečios diskusijos, N. Putnaitė perspėjo dėl pseudopagoniško jvaizdžių ir ritualų vyrovimo mūsų tautos istorinėje sąmonėje, P. Auštrevičius akcentavo Lietuvos buvimo Europos Sąjungoje palaikymo fenomeną, o Č. Laurinavičius įžvelgė pavojus dėl per daug naivaus ultrapatriotiško požiūrio į praeitį.

Daugiausia „akmenų į istorikų daržą“ primėtė A. Katkevičius. Frazės: „lūs rašote sau“. „lūsų niekas neskaito“ bei kitos³ skambėjo gana pretenzingai ir nelabai įtikinamai. Kilo klausimas, ar tikrai taip trūksta įdomiai rašančių profesionalių istorikų tekstų, skoningai iliustruotos informacijos? Gal tiesiog nėra poreikio to ieškoti? Kita vertus, tokie provokuojantys klausimai labiau sukėlė emocijas, bet nepaskatino istorijos prasmės, istoriko reikalingumo klausimų svarstyimo bangos. Veikiausiai dauguma dalyvių

3 il. Istorikas A. Gieda. D. Burbos nuotrauka

tai suprato kaip šmaikščią provokaciją, kuri nepriimta „už gryną pinigą“. Tokia buvo pirmoji suvažiavimo diena, skirta daugiau „apšilimui“ ir susikaupimui tolesniam darbui.

Rugsėjo 11 d. prasidėjo darbas sekcijose – nuo ryto iki vakaro buvo skaitomi pranešimai net šešiose sekcijose, dauguma vyko tuo pačiu metu įvairiose auditorijose. Sekcijoje „Šiuolaikinė šaltinotyra: istorinė rekonstrukcija ir istoriko vaizduotė“ (vadovas Rimvydas Petrauskas) pranešimus skaitė: Artūras Dubonis – „Lietuvos istorinės geografijos XIII–XIV a. problemos: tarp teorijos ir praktikos“, Darius Baronas diskusiją sukėlusį pranešimą „Pilėnai senųjų ir naujųjų istorikų vaizduotėje“, Rimvydas Petrauskas – „Vytauto vainikas: neįvykusios karūnacijos ir „dingusios“ karūnos reikšmės“, Rūta Čepaitė – „Vytauto mirtis: šaltiniai ir interpretacijos“ ir Darius Antanavičius – „Dorasis „Dorojo lietuviu“ (1592 m.) autorius“.

Artūras Dubonis, remdamasis išties skurdžiais šaltiniais, pabandė atskleisti, kaip per atramos taškus, specialiai kurtus pirmųjų Lietuvos valdovų, buvo vykdoma valstybės centralizacija. Autorius iš dalies grįžo jau prie jo paties nagrinėtos didžiojo kunigaikščio leičių sistemos Lietuvoje ir jos užimtose teritorijose Rytuose sklaidos. Akivaizdu, kad leičiai buvo valdovo kuriamos administracinės sistemos sudėtinė dalis, nes būtent lietuvių etninius paribius ir ėmėsi kontroliuoti leičiai.

Darius Baronas provokavusiam pranešime pabandė parodyti, kad žymusis XV a. lenkų kronikininkas Janas Dlugošas Pilėnų istorijos prototipu pasiėmė dar romėnų laikais įvykusių dviejų tvirtovių užėmimo aprašymą. Iš romėnų pasakojimų esą naratyvą dėliojės ir XVI a. kronikininkas Motiejus Strijkovskis. Vėliau jų pasakojimams buvo „užvelkami“ nauji marškiniai, taip vis tolstant nuo „tikrųjų“ Pilėnų. Tuo remiantis autorius paskelbė gan

griežtą verdiktą: Pilėnų gynėjų vadas Margiris buvo literatūrinė fikcija, o Pilėnų gynimas – ne lietuvių kilmės istorija. Išsakytos mintys natūraliai sukėlė didžiulę atsakomąją reakciją. Alvydas Nikžentaitis, vertindamas Pilėnų gynėjų nusižudymo faktą, pasakė jau žinomą mintį, kad nusižudymas įvyko grynai iš pragmatinių paskatų – juk pakliuvę į nelaisvę gynėjai vis tiek būtų buvę nužudyti (išpirkos tuo metu taikytos tik patiems kilmingiausiems priešams). Kodėl pasirinktas susideginimas – duodamas atsakymas, kad tai buvusi ritualinė savižudybė.

Į diskusiją įsijungusi Ingė Lukšaitė taikliai pastebėjo, kad apskritai reikia skirti du dalykus: Pilėnų sudeginimą nuo Pilėnų legendos arba mito. Abejoti Pilėnų sudeginimu, vykusiu Vokiečių ordino žygiu, ko gero, nereikia. Tuo metu mito atsiradimas – visai kas kita. Čia mitas apie Pilėnus veikia kaip kultūrinės sąmonės raiška, tad keltinas klausimas, kodėl visuomenei jį reikėjo ir tebereikia iki šiol.

Darius Kuolys, pratęsdamas Ingos Lukšaitės mintį pabrėžė, kad nusižudymas greičiau traktuotinas kaip garbinga mirtis už laisvę. Taigi Pilėnų mitologema – laisvės mito dalis. Kitas klausimas: ar tai buvo pozityvu, ar nepozityvu. Anot Dariaus Kuolio, Motiejui Strijkovskui tai buvo pozityvu, nes vyko karas su Maskvos kunigaikštyste, tad buvo svarbu išskelti laisvę, ją sudabartinti ir įprasminti. Pritardama išsakytomis mintims Irena Vaišvilaitė klausė, ar esama XX a. Pilėnų, ir čia pat išvedė paralelę su partizaniniu karu, kuomet partizanai, nenorėdami pakliūti į NKVD nagus, taip pat nusižudydavo. Išties, kai kuriose NKVD instrukcijose yra išlikę pamokymai, kaip reikia žūtibūt neleisti nusižudyti partizanams ir ypač jų vadams. Taigi, Dariaus Barono pranešimas šioje sekcijoje vertintas kontroversiškiausiai, o to nepasakytum apie kitus vėliau perskaitytus pranešimus. Tai nenuostabu, nes kiekvienam klausytojui greičiausiai turėjo kilti klausimas: *kokia prasmė nuvainikuoti Pilėnų mitą ir apskritai, ar reikalingi visuomenei, piliečiams tokie mitai?*

Mažiau diskusinis buvo Rimvydo Petrausko pranešimas. Tiesa, jame taip pat buvo išsakyta gana įdomi mintis, kad Vytautas beveik nieko nedarė, kad svajotoji karūna greičiau jį pasiektų. Kita vertus, autorius paneigė nuo seno sklindančius gandus istoriografijoje ir visuomenėje, kad lenkai vis dėlto jokių Vytauto karūnų nebuvo atėmę, kad jais imperatorius Zigmantas Liuksemburgietis įkeitė Niurnbergo turtingam pirkliai, o tas vėliau ją sulydęs. Sulydytoje karūnoje tik dabar galime įžvelgti nerealizuotas galimybes, Jogailos ir Vytauto mąstymo dinastinėmis kategorijomis platumą...

Rūta Čepaitė pratęsė Vytauto paskutinių metų gyvenimo istoriją ir susirinkusius suntrigavo didžiojo valdovo ligų istorija, parodydama, kad einant tokiu keliu, ne tik galima patenkinti smalsumą atskleidžiant valdovo negales, bet ir susipažinti su dvaro kasdienybės, to meto medicinos lygio subtilybėmis. Prelegentė neatsakė, nuo ko mirė Vytautas, bet pats valdovo ligų aprašymas buvo originalaus būdas naujai pažvelgti į Vytauto epochos kasdienybę.

Galiausiai Darius Antanavičius, nepaisydamas pranešime esančio žodžio „doras“, anaipol nesiėmė nagrinėti, ką reiškia būti doram XVI a. Greičiau atvirksčiai, autorius pademonstravo, kaip dorai knibinėjantis po išlikusius

šaltinius istorikas gali pajusti tikrąjį pažinimo, o veikiau žmogaus atpažinimo džiaugsmą. Paaiškėjo, kad „Dorojo lietuvio“ autorius galėjo būti ne XVII a. istoriko Vijūko Kojelavičiaus minimas Žemaičių bajoras Chrizostomas Volatkevičius, o Ašmenos pavieto bajoras, literatas ir raštininkas Livonijoje Elijus Pilžinovskis...

Tuo pat metu vyko darbas sekcijoje „Tapatybės XIX a. Lietuvoje“ (vadovas Rimantas Miknys). Pranešėjai: Ryšard Gaidis – „XIX amžiaus antros pusės – XX a. pradžios „rojalisto“ portretas“, Dalia Marcinkevičienė – „Tautinės tapatybės aspektai XIX a. lietuvių šeimoje“, Paulius Subačius „Kaip (ar) keitėsi Antano Baranausko kultūrinė tapatybė?“, Rimantas Miknys ir Darius Staliūnas drauge parengė pranešimą „Lenkiškumas Lietuvoje: tapatybės modeliai“, Saulius Pivoras – „Baltovokiečių ir Suomijos švedų modernaus tautinio tapatumo klausimu“, Remigijus Civinskas – „Etnokonfesinių ir luominių tapatumų kaitos raiškos XIX a. pirmos pusės miestuose“ ir Žita Medišauskienė – „Naujos tautinės tapatybės formos paieškos Lietuvoje XIX a. pirmoje pusėje (nuo politinės link kultūrinės tapatybės).“

Sekcijoje „Vėlyvasis sovietmetis Lietuvoje: tyrimų būklė ir naujų prieigų galimybės“ (vadovas Arūnas Streikus) pirmąjį pranešimą skaitė Marija Drėmaitė. Jau vien jo pavadinimas „Industrializacija, urbanizacija ir regioninis planavimas sovietmečio Lietuvoje: tyrimų prieigos ir kontekstai“ provokavo diskusiją. Prelegentė per atskirų asmenų ir įmonių likimus palygino industrializacijos ypatumus sovietmečio Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje ir tuometinėse Skandinavijos šalyse. Marija Drėmaitė pabrėžė, kad būta daug panašumų, nors egzistavo ir akivaizdūs skirtumai (ribojimo vartojimas, totalitarizmas – sovietinėje erdvėje). Užvirė diskusija, ar korektiška lyginti totalitarinę ir demokratinę erdvę gyvenusias visuomenes, ieškoti panašumų. Visgi gyvenimo logikos dėsniai veikia ir veikia visame pasaulyje, nepaisant santvarkos ar ideologinių suvaržymų. Kita vertus, žiūrint iš lyginamojo metodo teikiamų perspektyvų aiškėja, kad tikrai nebūtina tarpusavyje lyginti tik vienodus dydžius. Juk skirtingi dydžiai taip pat gali atskleisti skirtumus ir panašumus.

Vilius Ivanauskas kalbėjo apie lietuviškąją nomenklatūrą pranešime „Lietuviškosios nomenklatūros veiklos interpretacijos: tarp sovietizacijos, modernizacijos ir tautinių interesų“, Algirdas Jakubčionis – apie disidentizmo istoriografiją: „Neginkluoto antisovietinio pasipriešinimo Lietuvoje problematika“. Daiva Dapkutė, skaičius pranešimą apie išeivijos ryšius su sovietine Lietuva ir šiuolaikinių tyrimų problemas, atkreipė dėmesį, kad kai kurie nūdienos istorikai pernelyg tiesmukai rašo apie liberalių pažūrų išeivijos intelektualų ryšius su sovietine Lietuva ir tam tikras archyvas neteikia reikiamos medžiagos kitų institucijų istorikams šiam klausimui nušviesti. Arūnas Streikus skaitė paskutinį pranešimą šioje sekcijoje „Bažnyčia ir vėlyvojo sovietmečio visuomenė: atsakyti ir neatsakyti klausimai“. Išskėlus klausimą – tai buvo totalitarizmas ar autoritarizmas, užsimezgė diskusijos dėl vėlyvojo sovietmečio santvarkos. Po pietų pradėjo darbą dar trys sekcijos. Sekcijoje „Sukilimai, maištai, revoliucijos XVIII a.: istoriografinių tradicijų sankirtos“ (vadovė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė) perskai-

tyti pranešimai: „Maištai ir revoliucijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose ir miesteliuose“ (Liudas Glemža), „Maištų ir sukilimų malšinimo kultūra Lietuvoje“ (Valdas Rakutis), „Respublikonų kova su Sapiegomis XVIII a. pradžioje“ (Gintautas Sliesoriūnas), „1769 m. įvykiai Šiaulių ekonomijoje: maištas ar sukilimas? Istoriografinių tradicijų sankirtos“ (R. Šmigelskytė-Stukienė), „Neregulieji sukilėlių daliniai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1794 m.“ (Eduardas Brusokas). Pagrindinė diskusija sekcijoje vyko dėl maišto ir sukilimo sąvokų. Maištas – judėjimas be ideologijos, sukilimas – su konkrečiais siekiais – teigė R. Šmigelskytė-Stukienė. Remiantis pasiūlyta sąvokos definicija prelegentė konstatavo, kad ir Šiaulių ekonomijos sukilimą geriau tiktų vadinti maištu. Tačiau G. Sliesoriūnas suabejojo, ar galima kategoriškai taikyti šią sąvoką, kadangi lietuvių kalboje trūksta terminų, žodis maištas turi neigiamą prasmę. Čia atsiskleidė ir kita, platesnė problema. Lietuvių istoriografijoje trūksta darbų apie terminiją, atskirų terminų evoliuciją ir reikšmę skirtingomis epochomis, skirtinguose visuomenės sluoksniuose. Tad čia susiduriama ne tik su lingvistine problema, kad trūksta lietuviškų atitikmenų, bet ir su istorikų požiūriu bei reikalingumu įvaldyti reikiamą terminą.

Sekcijoje „Kaimynų iššūkiai mūsų praieities atminčiai ir pažinimui: tapatybės projektai, sąmonės kontrolė, sąvokų primetimas ir istorijos politika dabartinėje Rusijoje“ (vadovas Nerijus Šepetys) pranešimą „Istorijos politizacija ir politikos istorizacija posovietinėje erdvėje“ skaitė Arvydas Anušauskas. Jis perspėjo istorikus, kad dėl dabar priimamų Rusijoje įstatymų Lietuvos istorikams dar sunkiau tikėtis prieiti prie aktualios medžiagos Rusijos archyvuose. Lietuvos Respublikos Seimo narys Egidijus Vareikis perskaitė diskusinį pranešimą „Istoriškai „(ne) mažėjanti“ Rusija, arba kodėl mums jos (ne) reikia bijoti?“. Prelegentas teigė, kad Rusijos nereikia bijoti, kad ją galima siekti grąžinti į Maskvos Didžiosios kunigaikštystės ribas. Pranešime galima buvo pasigesti istorijos, jis buvo perdėm politinis. Pranešimo koreferentas – Bernardas Gailius. Pranešimą „Istorijos erdvės „užkariavimas“ XXI a. Rusijoje: negatyvioji istorinė tapatybė?“ pristatė Ramūnas Trimakas. Prelegentas nagrinėjo galimas negatyvias Rusijos įtakas Lietuvos visuomenės istorinei sąmonei, teigė, kad kai kurios Lietuvoje veikiančios kairuoliškos grupuotės – Rusijos agentūros atstovai. Kaip koreferentas vėliau mintimis pasidalijo Aurimas Švedas. Diskusijoje „Rusijos iššūkis XX a. istorijai ir XX a. istorijos iššūkis Rusijai“, kurią vedė Nerijus Šepetys, dalyvavo Algimantas Kasparavičius, nevenkęs kritinių pastabų dėl vienpusiškų Rusijos vaidmens vertinimų, Arvydas Anušauskas ir Darius Staliūnas.

Kitoje sekcijoje „Klaipėdos „sugrąžinimas į europinį kontekstą“ 1939 m.“ (vadovė Silva Pocyte) buvo nagrinėjami Klaipėdos ir Klaipėdos krašto istoriografiniai kontekstai. Arūnė Arbušauskaitė perskaitė pranešimą „Pabėgėliai iš Klaipėdos krašto Kaune 1939–1940 m.“, Arūnas Bubnys – „Lietuvos interesų gynimas Klaipėdos krašte 1939–1940 m.“, Zenonas Butkus – „Latvijos ir Estijos požiūris į 1939 m. Klaipėdos įvykius“, Česlovas Laurinavičius – „Ką reiškė Klaipėda Lietuvai?“, viešnia iš Vokietijos Rūta Leiserovič (*Ruth Leiserowitz*) – „Klaipėdos krašto

žydų padėtis 1938–1939 m.“, Šarūnas Liekis – „Lietuvos valdymas Klaipėdos krašte (1923–1939) ir Vilnijuje (po 1939 m.): paralelės ir skirtumai“, Silva Pocyte – „Lietuvininkų/klaipėdiškių politinės ir tautinės nuostatos 1939 m. kovo išvakarėse“, svečias iš Liuneburgo Nordost-Institut (Vokietija) Joachimas Tauberis (*Joachim Tauber*) – „Klaipėdos krašto prijungimo reikšmė Vokietijos užsienio politikai“ ir Vyngantas Vareikis – „Klaipėdos krašto užėmimas kariniu aspektu“.

Vakare Klaipėdos universiteto Menų fakulteto salėje vyko diskusija „Santykis su praeitimi Klaipėdos mieste“, joje dalyvavo Jonas Genys, Alvydas Nikžentaitis, Vladas Žulkus, Rasa Čepaitienė, Nijolė Laužikienė, Vasilijus Safronovas. Iš dalies tai buvo popietinės sekcijos „Klaipėdos „sugražinimas į europinį kontekstą“ 1939 m.“ tęsinys, tačiau sudėliojant kitus akcentus. Kartu tai buvo savotiška duoklė miestui, kuriame vyko pats suvažiavimas.

Diskusijai vadovavęs Alvydas Nikžentaitis, pašnekovus suskirstęs į dvi grupes, paprašė pasidalinti mintimis, kaip skirtingose epochose (tarpukariu, sovietmečiu, ir po 1990-ųjų metų) buvo suvokta ir/ar įprasminta praeitis. Neabejotinai, didžiausias krūvis buvo perkeltas ant lietuviškosios praeities įprasminimo Klaipėdoje problematikos. Tam tikrus akcentus bandė sudėlioti Nijolė Laužikienė bei su visais atsiminimais besidalijęs Vladas Žulkus. Pa-teikdama požiūrį „nuo Vilniaus kalvų“, Rasa Čepaitienė konstatavo, kad Vilnius taip pat susiduria su panašiomis problemomis (keliant klausimą, kiek Vilnius buvo ir yra lenkiškas, gudiškas, vokiškas). Savotiškai diskusijos antroji dalis prasidėjo tada, kuomet Vladas Žulkus, paprašytas pasidalyti Klaipėdos pilies atstatymo vizijomis, išskėlė fundamentalų paveldo apsaugos ir jo pritaikymo visuomenei klausimą. Iš tiesų čia vėl reiktų grįžti prie Vernerio Paravičnio „Istoriko tiesos“, tik kitame kontekste. Juk iš esmės istorikas kaip tik yra tas asmuo, kuris *dabartyje* gyvendamas gali, o greičiau turi išsaugoti tuos, Johano Gustavo Droyseno žodžiais, „Geschäfte“, tai darydamas būtent per praeities liekanų išsaugojimą ir tyrimą⁴. Nuo to, koks bus istoriko santykis su liekanomis bei pačiu tyrimu, juk ir priklauso „istoriko tiesa“, išsakoma jau platesnėms visuomenės masėms. Toji tiesa nulemia ir paties istoriko kaip tyrėjo atsakomybę. Tad čia neabejotinai keltinas klausimas, kokią atsakomybę istorikas turėtų prisiimti rekonstruojant senamiesčius, jų atskirus elementus, atkuriant arba net sukuriant naujus urbanistinius sprendimus. Klaipėda, kaip paaiškėjo diskusijoje, yra pavyzdys, kaip Lietuvoje (ar tai būtų Vilnius, ar Kaunas, ar regionai) iki šiol tai buvo daroma. Tad santykis su praeitimi nėra toks paprastas dalykas, kaip iš pirmo karto galime pagalvoti, ir istoriko vaidmuo čia yra neabejotinas.

Paskutinę, rugsėjo 12 d., šeštadienį pranešimai skaityti keturiose sekcijose. Lietuvos karo istorijos metodologines problemas ir atėities vizijas (sekcijos vadovai Valdas Rakutis ir Jonas Vaičėnonis) svarstė Valdas Rakutis pranešime „Lietuvos karybos plėtojimo perspektyvos“, svečias iš Lenkijos Torūnės Mikalojaus Koperniko universiteto atstovas Valdemaras Rezmeris (*Waldemar Rezmer*) – „Lenkijos karo istorikų rengimo sistema – būklė ir perspektyvos“, Jonas

Vaičėnonis – „Karinių dalinių istorijos rašymo metodika ir jos problemos“, Gediminas Lesmaitis – „XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karybos tyrimų perspektyvos“, ir Simonas Strelcovas – „Tarpdisciplininiai metodai XX a. Lietuvos karybos istorijos tyrimuose“.

Apie istorinio pasakojimo likimą, žanrus ir stilius buvo diskutuojama sekcijoje „Kai forma prilygsta turiniui: naratyvo likimas lietuvių istoriografijoje“ (vadovė Irena Vaišvilaitė). Gana nemažos trukmės ir perpildytą ekskursais į šoną pranešimą „Kai forma lemia turinį: pasakojimai apie Lietuvos valstybingumo netektį (1940) ir atkūrimą (1990)“ skaitė Nerijus Šepetys. Darius Kuolys pranešime „Pasakojimas tęsiasi? Lietuvos atvejis“ akcentavo autentiško nacionalinio naratyvo turėjimo būtinybę, nes priešingu atveju jį suformuos kiti (Rusija, Lenkija), ir žalingą Lietuvos istorijos dalijimą į etapus, tarp kurių neva esanti praraja. Irena Vaišvilaitė perskaitė pranešimą „Šventoji istorija ir istorijos naratyvas, arba – „Dievas mėgsta pasakojimus“, kuriame akcentavo, kad mūsų istorinio naratyvo silpnumą lemia keletas veiksnių. Visų pirma – silpnas istorinio romano lygis, be to, anot autorės, ilgą laiką sovietmečiu kalba nebuvo išlaisvinta ir tas išsilaisvinimas ateina tik dabar. Aurelijus Gieda palygino dviejų XX a. pradžios intelektualų – Augustino Volde-maro ir Jono Mačiulio Maironio istorinius naratyvus pranešime „Scientizmas ir retorinės istorikos tradicija: trys pastabos apie dailę istoriografijoje“, Domininkas Burba svarstė apie profesionalios ir mėgėjiškos istoriografijos jungtis ir skirtis Lietuvoje po Nepriklausomybės atkūrimo, teigė, kad profesionalų ir neįstatuotinių istorikų pasauliai egzistuoja vienas šalia kito, bet pirmieji beveik nepažįsta antrųjų. Reikia pripažinti, kad ši sekcija buvo viena iš lankomiausių.

Sekcijoje „Dailė istorijoje ir istorija dailėje“ (vadovai Laima Laučkaitė ir Mindaugas Paknys) skaityti keli pranešimai. Dalia Vasiliūnienė perskaitė pranešimą „Auksakalystės dirbiniai kaip istorijos šaltinis“, Jolita Liškevičienė – „XVII a. knygų grafika – istoriniai LDK didikų gyvenimo dokumentai“, Laima Laučkaitė – „Nacionalinės dailės istorijos rašymas: XX a. pirmos pusės strategijos“, Tojana Račiūnaitė – „Meno kūrinys istorijoje: žinojimas, matymas, vaizdavimas“ ir Erika Grigoravičienė – „Vaizdas ir istorija: apie belaikę ir istorišką dailėtyrą“.

Paskutinė sekcija pristatė atminties kultūros problemas tyrinėjant Lietuvos miestų ir regionų kultūrinę atmintį (vadovas Alvydas Nikžentaitis). Alvydas Nikžentaitis perskaitė pranešimą „Komunikacinė ir kultūrinė atmintis. Kelios pastabos apie kultūrinės atminties transformacijas XX a. Lietuvoje“, Vasilijus Safronovas – „Kultūrinės atminties koncepto taikymo modernųjų laikų tyrimams problemos (Klaipėdos krašto pavyzdys)“. Dangiras Mačiulis perskaitė pranešimą „Kultūrinė atmintis ir simbolinis Vilniaus užvaldymas“, Irena Šutinienė – „Lokalios atmintys ir identitetai tautinėje valstybėje“, Rasa Čepaitienė – „Praeities komercionalizavimas urbanistinėje erdvėje“, lygino Lietuvos ir užsienio patirtis šiame kontekste. Arūnas Vyšniauskas pranešime „Vadovėlis kaip istorinės sąmonės formavimo priemonė: Antrojo pasaulinio karo pradžia istorijos vadovėliuose“ įrodė seną tiesą, kad kiekviena tauta mato istoriją skirtingai. Kilusi diskusija tarp prelegento Alvydo Nikžentaitio bei Vytauto

Didžiojo karo muziejaus istorikų išryškino problemą – ar tikrai istorinės sąmonės simbolių formavimo etapai taip lengvai atrandami ir užfiksuojami, galbūt istorinės sąmonės formavimas tarpukariu „iš aukščiau“ nebuvo toks aiškus.

Suvažiavimas užbaigtas Klaipėdos koncertų salėje diskusija provokuojamai suformuluota tema: „Ką užmiršti ir ką prisiminti iš Lietuvos tūkstantmečio istorijos?“. Diskusiją vedęs Alfredas Bumblauskas pateikė svarbias Lietuvos istorijos datas: liepos 6-oji, gegužės 3-oji, vasario 16-oji, kovo 11-oji, ir provokavo diskusijos dalyvius ir auditoriją klausimu, kurią iš jų reikėtų prisiminti, o kurią užmiršti? Kaip suderinti senosios Lietuvos ir moderniosios Lietuvos valstybės sampratą? Diskusijoje dalyvavo Alvydas Nikžentaitis, Nerijus Šepetys, Artūras Vasiliauskas, Ingė Lukšaitė ir Irena Vaišvilaitė. Ingė Lukšaitė pažymėjo, kad ji distinkcijomis nemąstanti, šių sampratų nereiktų supriešinti, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija yra ir mūsų istorija. Panašiai kalbėjo ir vėliau iš auditorijos žodžio paprašęs Zigmantas Kiaupa. Jeigu pažvelgsime į pastarojo laikotarpio tyrinėjimus, paaiškės, kad dauguma Lietuvos istorikų „perleidžia“ Baltarusijos ir Ukrainos kolegoms daugelį senosios LDK tyrimų sričių. Išimtis gal darytina LDK raštijai, Lietuvos Metrikos bei Lietuvos Statutų tyrimams. Būtent Vilnius jau įsitvirtino kaip Metrikos ir Statutų tyrimų centras, tačiau to aiškiai per mažai. Reikėtų pripažinti, kad, ko gero, vis dar mąstoma XX a. pradžios kategorijomis. Baltarusiškasis, ukrainietiškas LDK paveldas vis dar yra kažkoks „kitoks“, vertas mažesnio dėmesio nei „tikrasis“ lietuviškas paveldas. Remiantis diskusijoje išsakytais teiginiais keltinas dar vienas klausimas – ar Lietuvos istorikų prisirišimas prie „lietuviškųjų“ temų nėra XX a. pradžios suformuluoto požiūrio reflektavimas jau XXI a. pr., tai, kas netelpa į etnografinius lietuvių rėmus, paliekant „kitiems“?

Diskusijoje buvo vėl prisiminti pseudo(neo)pagoniško pavojai, kuomet Irena Vaišvilaitė ėmėsi Dainų švenčių metu vykstančio pagoniškos bei liaudiškos Lietuvos išaukštinimo kritikos. Viena vertus, tai susišaukė su „lietuviškųjų“ temų konceptualizacija lietuvių istoriografijoje. Kita vertus, kilo ir visai pagrįstas klausimas, ar tikrai nėra perdedamas pseudopagoniško pavojus? Jonas Trinkūnas su savo šalininkais yra iš esmės marginalios figūros, jų straipsniai nepasirodo svarbiausiuose moksliniuose žurnaluose. Lietuvos mokslineje erdvėje nėra diskutuojama dėl pagonybės pranašumų prieš krikščionybę. Kita vertus, nediskutuotina, kokia buvo toji pagonybė XIII a., ir ar galime kalbėti apie esą buvusią pagonybę XVI ar net XVIII a. Čia iškyla ir sinkretizmo sąvokos nevienareikšmiškas vertinimas. Tad ir čia susiduriame su terminijos vartojimo problemomis. Galbūt galima būtų vertinti šį naująjį religinį judėjimą kiek atlaidesniau, visgi jo įtaka visuomenėje nėra itin didelė. Klausimų kelia ir radikali dainų švenčių motyvų kritika. Viešpataujant komercijai ir popkultūrai, galbūt tai vienas iš lietuvių kultūros atsvaros taškų ir reikia džiaugtis, kad tradicija nenunyks. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad šis judėjimas yra būdingas ne tik Lietuvai, bet visai Europai, įskaitant ir ne Europos Sąjungos šalis, pirmiausia mūsų rytų kaimynės – Rusijai ir Baltarusijai. Tad keltinas klausimas, ar tai nėra savotiška mada, kuri turi kuo įvairiausių formų?

Renginiui pasibaigus, į suvažiavimą galima pažvelgti ir iš kritiško taško. Tenka pripažinti, kad suvažiavime nedalyvavo daugelis Lietuvos istorijos grandų, profesūros, muziejininkų. Neskaitė pranešimų Vilniaus pedagoginio universiteto istorikai, nors nemažai šios aukštosios mokyklos specialistų galėjo kalbėti ne vienoje sekcijoje. Atrodytų, kad nebuvo parodyta ir didesnio visuomenės susidomėjimo kaip pirmojo suvažiavimo metu. Ar tą nulėmė Klaipėdos geografinė padėtis, ar iki galo neišnaudotos komunikacinės ir viešųjų ryšių priemonės – klausimas, į kurį atsakyti sunku. Ateityje norėtųsi palinkėti ir platesnio nuomonių spektro diskusijose politiniams klausimais. Pvz., sekcijoje apie istorijos politiką Rusijoje buvo keli pasakymai kritiškiau vertinti pavojų, neperdėti jo, nedaryti pernelyg kategoriškų apibendrinimų.

Tačiau šios pastabos neesminės. Suvažiavimo tikslas – suteikti istorikams progą pabendrauti, pasikeisti nuomonėmis – buvo pasiektas. Konferencijos pranešimus numatoma išleisti atskiru leidiniu. Reziumuojant norėtųsi pasakyti, kad istorikų suvažiavimas iš esmės pavyko, organizatoriams vertėtų padėkoti už tikslų programos įgyvendinimą. Norėtųsi, kad iki kito suvažiavimo nebūtų užmiršta tai, kas buvo kalbėta Klaipėdoje, o šiame straipsnyje iškelti klausimai bei išsakyti pamąstymai tebūna suvažiavimo pamokos mums visiems.

Pabaigai – vienas pažadas per plenarinį posėdį. Kuomet buvo atliekami reveransai Klaipėdos universitetui ir klaidėdiškiams istorikams, pagrįstai giriant už geras patalpas, organizaciją, nakvynę, Arūnas Gumuliauskas iš Šiaulių universiteto prasarė, kad kitą, trečiąjį, Lietuvos istorikų suvažiavimą šiauliečiai suorganizuos ne kiek ne prasčiau. Ar tai nuskambėjo kaip pasižadėjimas – parodysi laikas.

Domininkas BURBA
Valdas SELENIS
Marius ŠČAVINSKAS

Nuorodos

- 1 Vaiseta, T. Keli slanksteliai iš nugarkaulio. Antrajame Lietuvos istorikų suvažiavime pasidairius, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2009, nr. 8–9, p. 345–348. Tas pats internete: <http://www.aidai.lt/print.php?pid=49&cid=103> [žiūrėta 2009-10-20]; Vaškytė, V. Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas: tapatumo paieškos, *Voruta*, 2009 spalio 17, p. 3. Tas pats internete: <http://www.voruta.lt/rubrikos/59/2370> [žiūrėta 2009-10-26].
- 2 Kamuntavičius, R. Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas. http://istorija.vdu.lt/lnik/ii_suvaziavimas/ii_suvaziavimas.htm [žiūrėta 2009-10-20].
- 3 Suvažiavimas, <http://vklase.livejournal.com/140823.html> [žiūrėta 2009-10-20].
- 4 Plg. Norkus, Z. *Istorika. Istorinis įvadas*. Vilnius, 1996, p. 59–60.